

De bijdragen der kerckelijken ¹

René Bekkers

In deze special staan de maatschappelijke bijdragen van religieuze Nederlanders centraal. In de voorgaande 'Geven in Nederland'-onderzoeken is de speciale rol van religieuze Nederlanders in de filantropische sector onderbelicht gebleven. De oplettende lezer kon door de tabellen in de bijlagen te spellen zien dat kerkelijke mensen, en met name gereformeerde protestanten, erg actief zijn in het vrijwilligerswerk en veel meer geld geven aan maatschappelijke doelen dan onkerkelijke Nederlanders. In dit hoofdstuk gaan we nader in op de invloed van religie op het geefgedrag. Hoe groot is die invloed? En: waarom is godsdienst zo belangrijk voor het geven van geld en tijd?

Inleiding

Wat zou godsdienstigheid tegenwoordig nog met vrijgevigheid te maken kunnen hebben? Nederland is de afgelopen decennia sterk gesecculariseerd. In 1999 beschouwde nog maar 47% van de bevolking zich als lid van een Christelijke kerk (Becker & De Wit, 2000), terwijl dat honderd jaar geleden, bij de volkstelling van 1899, nog 98% was (CBS, 1994). Naast een verminderd ledental en een afnemend kerkbezoek wordt met secularisering doorgaans bedoeld dat het godsdienstig leven steeds minder betekenis heeft voor het maatschappelijk verkeer (Dobbelaere, 1981). De politieke partijkeuze van Nederlandse burgers hangt bijvoorbeeld steeds minder samen met de godsdienstige achtergrond (Te Grotenhuis, 1998; Need, 1999). In het vrijwilligerswerk lijken we echter een uitzondering op deze trend te zien. Er zijn nog steeds grote verschillen in de deelname aan vrijwilligerswerk tussen de diverse religieuze groepen in Nederland (Dekker, De Hart & Peters, 1997; De Hart, 1999). De onkerkelijken zijn het minst vaak actief als vrijwilliger, de katholieken iets vaker, de Nederlands hervormden nog vaker en de gereformeerden het vaakst. Een recent onderzoek heeft duidelijk gemaakt dat er ook in de filantropie enorme verschillen zijn tussen de diverse religieuze groepen (Bekkers, 2002a). Ook hier komen de gereformeerden als de meest actieve groep naar voren: gereformeerden gaven gemiddeld in 1997 maar liefst vijf maal meer geld aan maatschappelijke doelen dan onkerkelijken.

Hoe komt het nu dat kerckelijken zoveel actiever zijn in het vrijwilligerswerk en ook meer geld geven aan maatschappelijke doelen? Veel sociologen denken dat het uitzonderlijke geefgedrag van kerckelijken vooral terug te voeren is op hun grote mate van betrokkenheid bij de lokale geloofsgemeenschap. De kerk stimuleert het geven van tijd en geld aan maatschappelijke doelen vooral doordat zij een gemeenschap van gelovigen vormt, een sociale eenheid van individuele leden, die van elkaar een grote mate van inzet verwachten. Vrijwilligerswerk is een vanzelfsprekende bezigheid in kerkelijke kring. Nieuwe vrijwilligers worden in de regel geworven via de sociale netwerken van reeds actieve vrijwilligers. Vrijwilligerswerk begint vaak met een verzoek van een bekende, die op zoek is naar iemand die zijn vereniging wil komen versterken. Het ligt dan ook voor de hand de verklaring van de hoge percentages vrijwilligers in de kleinste en meest hechte geloofsgroepen te zoeken in dit sociale mechanisme: het is immers moeilijk om een verzoek van een bekende te weigeren. Niet alleen Nederlands onderzoek (Bekkers, 2000; Dekker & De Hart, 2002) maar ook onderzoek in de VS (Wilson & Janoski, 1995; Jackson, Bachmeier, Wood & Craft, 1995) bevestigt deze verklaring. De Swaan (1984, p. 18) beschrijft ditzelfde mechanisme in zijn verklaring van de christelijke charitas:

"De plaatselijke geestelijken functioneerden als entrepreneurs in charitatieve zaken, zij initieerden, vermaanden, en, bovenal, zij verschaften de gelegenheid voor zichtbaar en wederzijds controleerbaar betoon van liefdadigheid: de deugd werd door hun toedoen openbaar, haast ostentatief. De één wist van de ander dat hij gaf en hoeveel; wie zich aan de charitas onttrok kreeg met zijn burens te maken, werd geminacht, gehaat en op allerlei manieren geschaad. Met die openbaarheid en sociale controle trad een proces van collectieve sancties in werking; beloning van plichtsbetoon, bestraffing van nalatigheid".

---

¹ Dit artikel is verschenen in Schuyt, Th.N.M. (2003). Geven in Nederland 2003: Giften, Legaten, Sponsoring en Vrijwilligerswerk. Houten/Dieghem: Bohn Stafleu Van Loghum.

Dit is geen gekke gedachte. De verschillen tussen de religieuze groepen in het geefgedrag lopen netjes op met de verschillen in kerkbezoek (Bekkers, 2002a). De kerkelijk minst actieve katholieken geven het minst, en de gereformeerde protestanten, die het vaakste in de kerk komen, geven het meest.

Toch is het de vraag of dit mechanisme van sociale controle nog steeds zo sterk is. Filantropie is tegenwoordig in hoge mate anoniem. Terwijl voorheen de dominee nog kon bijhouden wat zijn gemeenteleden voor de gemeente over hadden, gaat een groot gedeelte van het geld van kerkelijke Nederlanders tegenwoordig naar een groot aantal verschillende 'goede doelen' buiten het zicht van de geestelijke autoriteiten. De ontvangende goede doelen kennen hun donateurs over het algemeen niet van naam en gezicht. Omdat het geven van geld een meer anonieme en minder zichtbare vorm van sociaal gedrag is kunnen we verwachten dat het sterker door de interpersoonlijke waarden van de gever wordt beïnvloed dan het verrichten van vrijwilligerswerk.

We beginnen deze bijdrage met eenvoudige beschrijvingsvragen: welke verschillen zijn er anno 2002 nog tussen de religieuze groepen in Nederland in de deelname aan vrijwilligerswerk en het geven van geld aan maatschappelijke doelen? In welke mate participeren kerkelijk actieven ook in seculiere organisaties, en hoeveel procent van het gegeven geld gaat naar de doelen in de eigen levensbeschouwelijke sfeer? Vervolgens komt de vraag aan de orde waar de verschillen aan toegeschreven kunnen worden. We sluiten hiermee aan bij het voorgaande onderzoek op dit gebied (Bekkers, 2000, 2002a; Dekker & De Hart, 2002; Lam, 2002; Uslaner, 2002; Becker & Dinghra, 2001). Vaak is de vraag gesteld: komt de grote mate van onbetaalde activiteit en vrijgevigheid voort uit een groter gemeenschapsgevoel onder kerkelijken, of uit een altruïstische motivatie? Of, wat wellicht meer voor de hand ligt, is het wellicht uit een combinatie van beide? Een combinatie die sterker gedomineerd wordt door gemeenschapsgevoel als het gaat om bijdragen van geld en tijd aan religieuze organisaties (Park & Smith, 2000), maar meer door waarden gedragen wordt als het gaat om bijdragen aan niet-religieuze organisaties?

Onderzoek naar vrijwilligerswerk in Nederland (Bekkers, 2000; Dekker & De Hart, 2002), in de VS (Wilson & Janoski, 1995; Jackson et al., 1995; Becker & Dinghra, 2001; Lam, 2002) en Canada (Uslaner, 2002) ondersteunt de verklaring die net als De Swaan de nadruk legt op de invloed van de sociale omgeving. Er is veel minder onderzoek naar de relatie tussen religiositeit en vrijgevigheid. Het beschikbare onderzoek uit de VS (Jackson et al., 1995; Regnerus, Smith & Sikkink, 1989; Smidt, 1999; Park & Smith, 2000) bevestigt nogmaals het belang van structurele factoren als het kerkbezoek. Het tot nu toe enige onderzoek in Nederland trekt echter andere conclusies: structurele en culturele factoren verklaren een ongeveer even groot gedeelte van de verschillen tussen religieuze groepen (Bekkers, 2002a). We proberen vooruitgang te boeken op het voorgaand onderzoek door nog betere metingen van interpersoonlijke waarden, en door een verschil te maken tussen bijdragen aan volledig seculiere organisaties en organisaties van een specifiek religieuze signatuur. We verwachten dat het bijdragen van geld en tijd aan religieuze organisaties vooral gestuurd wordt door structurele factoren, terwijl dat voor bijdragen aan seculiere organisaties veel minder het geval zal zijn, en het minst wanneer om het anoniem geven van geld gaat.

1. Vrijgevigheid en onbetaald werk door religieuze groepen

1.1. Vrijgevigheid

Hoeveel geven de verschillende religieuze groepen in Nederland, en waaraan?

Het 'Geven in Nederland'-onderzoek laat grote verschillen zien in de vrijgevigheid naar kerkelijke verbondenheid (zie tabel 1). Als we de kleine geloofsgroepen in de categorie 'overig' even buiten beschouwing laten, dan blijken leden van de diverse gereformeerde kerken het meest vrijgevig te zijn: zij geven het vaakste (91%), en gemiddeld meer dan zes maal zoveel dan de onkerkelijken (€50 ten opzichte van €10). De Nederlands hervormden behoren ongeveer even vaak tot het gevende publiek als de gereformeerden (ook 90%), maar de Nederlands hervormden geven met €430 gemiddeld de helft minder. Ook de Rooms-katholieken behoren vaak tot de gevers. Van de religieuze groepen

besteden zij per jaar het minste aan liefdadigheid (€210), maar altijd nog bijna het dubbele van wat de onkerkelijken geven. Hoewel kerkleden in het algemeen en de gereformeerden in het bijzonder veel geven aan de eigen kerk – gereformeerden geven zes maal meer aan hun kerk dan Rooms-katholieken, en ongeveer het dubbele van wat de Nederlands hervormden geven – blijken gereformeerden nog steeds een stuk meer te geven als we de giften aan de kerk buiten beschouwing laten. Deze resultaten zijn in overeenstemming met gegevens uit Canada (Bowen, 1999). Tabel 1 laat verder zien dat er binnen de Nederlands hervormden en gereformeerden aanzienlijke verschillen bestaan. Deze verschillen konden we in voorgaande edities van het ‘Geven in Nederland’-onderzoek niet maken vanwege de kleine aantallen. Door een opzettelijke oververtegenwoordiging van protestanten in de steekproef van het nieuwe ‘Geven in Nederland’-onderzoek konden we dit keer wel gedetailleerder de intracommunale verschillen in kaart brengen. Het blijkt dat binnen de Nederlands hervormde kerk de leden van de Gereformeerde Bond het meest vrijgevig zijn, met name door hun kerkelijke bijdragen. De leden van de confessionele stroming geven het meest aan niet-kerkelijke doelen. Bij de gereformeerden blijken degenen die zich niet tot een van de hoofdstromingen rekenen het meest vrijgevig, zowel wat betreft de kerkelijke bijdragen als de steun aan overige doelen. Deze bedragen moeten echter voorzichtig geïnterpreteerd worden, omdat het hier over slechts negen respondenten gaat (zie laatste kolom). Van de wat grotere groepen blijken de Vrijgemaakt gereformeerden het meest vrijgevig, zowel op kerkelijk als op niet-kerkelijk gebied.

Tabel 1. Giften in 2001 naar kerkelijke verbondenheid (bedragen in €)

	% dat geeft	Totaalbedrag	Bedrag aan kerk	Bedrag aan overige doelen	n
Onkerkelijk	77.7	107	10	97	1140
Rooms-katholiek	90.0	208	73	125	291
Nederlands hervormd:	89.9	427	240	187	247
Midden orthodox	87.8	507	306	201	41
Confessioneel	93.0	604	325	278	43
Gereformeerde Bond	92.7	586	403	183	41
Vrijzinnig	93.6	407	203	203	47
Overig Nederlands hervormd	85.3	208	89	119	75
Gereformeerd:	91.4	657	452	205	187
Synodaal	91.7	630	412	218	108
Vrijgemaakt	93.5	864	671	193	31
Christelijk gereformeerd	90.5	461	316	144	21
Gereformeerde gemeenten	88.9	275	204	71	18
Overig gereformeerd	88.9	1485	985	500	9
Overig Christelijk	84.0	772	565	207	75
Niet-Christelijk	95.8	1345	694	651	24
Gemiddeld	82.8	255	120	136	1964
Gewogen gemiddelde ^a	82.1	216	87	129	1707

^a Het gewogen gemiddelde corrigeert voor de oververtegenwoordiging van protestanten in het Geven in Nederland-onderzoek. Omdat protestanten meer geven dan katholieken en onkerkelijken vallen de gewogen gemiddelden lager uit dan de ongewogen gemiddelden en is ook het aantal waarnemingen (n=1707) lager.

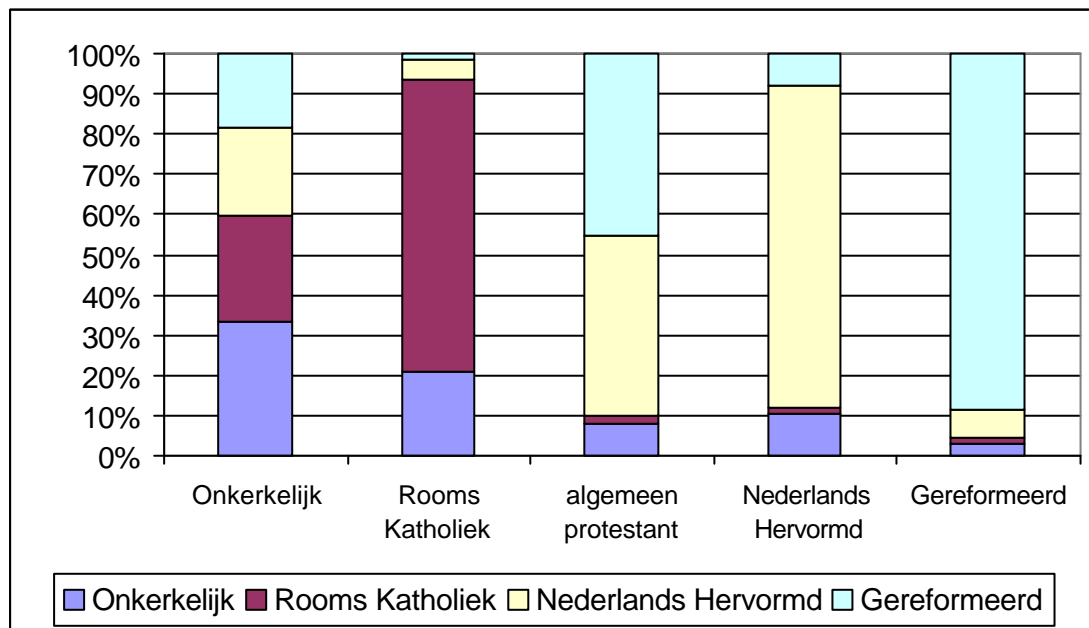
Verzuiling in geefgedrag nader beschouwd

Om een beter beeld te krijgen van de mate van verzuiling in het geefgedrag, is in deze editie van het 'Geven in Nederland'-onderzoek aan de respondenten gevraagd om een schatting te maken van het gedeelte van hun jaarlijkse giften dat gaat naar doelen met een specifiek religieuze signatuur. Vaak wordt verondersteld dat religieus gemotiveerde giften zich beperken tot de eigen geloofsgemeenschap. In tabel 2 zijn de antwoorden op deze vraag weergegeven naar kerkelijke verbondenheid van de gevers. De tabel laat zien dat de mate van verzuiling in het geefgedrag nog altijd heel groot is. Bijna 80% van de giften van onkerkelijken komt terecht bij onkerkelijke organisaties. Voor Rooms-katholieken is dit 65%, voor Nederlands hervormden 55%, en voor gereformeerden 45%. Algemeen protestantse organisaties worden in gelijke mate gesteund door Nederlands hervormden en gereformeerden. Van de bijdragen van Nederlands hervormden gaat iets meer dan een kwart (26%) naar organisaties van de eigen religieuze signatuur. Onder Rooms-katholieken is dat bijna een derde (32%), en voor gereformeerden nog iets meer (37%).

Tabel 2. Religieuze achtergrond van ontvangende doelen van niet kerkelijke bijdragen naar kerkelijke verbondenheid van gevers

	Niet religieus	Rooms-katholiek	Algemeen protestant	Nederlands hervormd	Gereformeed	overig
Onkerkelijk	78.8	9.0	2.3	3.4	1.2	5.2
Rooms-katholiek	64.4	31.8	0.6	0.5	0.6	2.1
Nederlands hervormd:	54.9	2.1	13.3	26.3	3.0	3.3
Midden orthodox	51.9	2.9	15.3	28.4	0.7	0.8
Confessioneel	50.7	1.4	14.4	30.9	0.6	2.0
Gereformeerde Bond	32.5	1.2	21.9	32.9	7.9	3.7
Vrijzinnig	70.1	1.1	6.7	19.1	0.8	2.3
Overig Nederlands hervormd	69.8	3.9	7.6	19.7	4.5	6.1
Gereformeed:	43.8	0.7	13.3	2.7	36.9	2.8
Synodaal	50.8	0.8	10.7	2.4	33.2	2.0
Vrijgemaakt	25.4	0.4	18.3	0.4	52.2	3.4
Christelijk gereformeed	40.6	1.3	20.9	5.0	31.0	1.9
Gereformeerde gemeenten	43.8	0.4	13.6	2.9	32.3	7.1
Overig gereformeed	36.5	0.6	7.5	7.3	46.3	1.9
Overig Christelijk	29.4	2.8	23.4	3.0	3.1	38.3
Niet-Christelijk	35.2	2.1	18.5	5.5	5.5	33.1
Gemiddeld	55.8	10.1	9.5	8.3	9.8	7.2

Figuur 1. Religieuze achtergrond van donoren naar religieuze signatuur van ontvangende doelen

Als we de zaak van de ontvangende kant bekijken, zien we een iets ander beeld. In figuur 1 zijn de bijdragen aan doelen van verschillende religieuze signatuur uitgesplitst naar de religieuze achtergrond van de gevers. Zo laat figuur 1 zien dat de bijdragen aan onkerkelijke doelen voor één derde van onkerkelijken komen. Een kwart komt van katholieken, iets meer dan een vijfde van Nederlands hervormden en iets minder dan een vijfde van gereformeerden. We zien hier dat onkerkelijken slechts een derde van de inkomsten van niet-religieuze doelen opbrengen, terwijl zij in het ‘Geven in -onderzoek bijna 60% van de respondenten vormen. De gereformeerden vormen slechts 9,5% van de ondervraagden, maar brengen bijna 20% van de bijdragen aan niet-religieuze doelen op. Bij de doelen met een specifiek religieuze signatuur zien we een grote mate van verzuiling. De bijdragen aan Rooms-katholieken doelen zijn voor 70% afkomstig van Rooms-katholieken, bij de Nederlands hervormde doelen is 80% afkomstig van Nederlands hervormden, en bij de gereformeerde

1.2. Onbetaald werk

Eerder onderzoek (Bekkers, 2000) heeft aanwijzingen opgeleverd dat vrijwilligerswerk een vorm van maatschappelijke betrokkenheid is die sterker door de sociale omgeving beïnvloed wordt dan vrijwilligheid (Bekkers, 2002a). Dit past in de idee dat meer anonieme vormen van pro sociaal gedrag sterker worden beïnvloed door individuele overwegingen zoals interpersoonlijke waarden en meer zichtbare vormen van pro sociaal gedrag sterker door de sociale omgeving. In het 'Geven in -onderzoek is ook gevraagd naar het lidmaatschap van en vrijwilligerswerk voor maatschappelijke organisaties. Tabel 3 laat zien hoe deze vormen van maatschappelijk engagement verschillen naar religieuze achtergrond. We zien opnieuw in grote lijnen hetzelfde beeld als bij de geldelijke giften: de onkerkelijken zijn het minst vaak lid van verenigingen – al is altijd nog een ruime meerderheid van 61% lid van een of andere vereniging; onkerkelijken verrichten het minst vaak vrijwilligerswerk en besteden daar het minste tijd aan. De aantallen leden, vrijwilligers en vrijwilligersuren lopen op naarmate het geloof strikter is en de cohesie in de groep groter.

Tabel 3. Lidmaatschap verenigingen en vrijwilligerswerk naar kerkelijke verbondenheid

	Lidmaatschappen		Vrijwilligerswerk			
	In %	Aantal verenigingen	In %	Aantal terreinen	Aantal verenigingen	Aantal uren
Onkerkelijk	61.3	1.5	27.1	0.7	1.1	11.4
Rooms-katholiek	76.0	1.9	48.8	1.3	1.0	19.7
Nederlands hervormd:	81.4	2.1	47.4	1.2	1.5	23.3
Midden orthodox	87.8	2.5	63.4	1.8	1.6	49.6
Confessioneel	76.7	2.0	44.2	1.4	1.2	34.2
Gereformeerde Bond	85.4	1.8	43.9	1.1	0.9	16.0
Vrijzinnig	76.6	2.3	53.2	1.1	1.0	18.5
Overig Nederlands hervormd	81.3	2.0	38.7	1.0	2.3	9.8
Gereformeerd:	85.0	2.4	53.5	1.4	2.9	36.3
Synodaal	84.3	2.5	57.4	1.5	2.3	42.3
Vrijgemaakt	90.3	2.4	51.6	1.2	4.4	16.7
Christelijk gereformeerd	71.4	1.9	38.1	1.0	1.1	6.1
Gereformeerde gemeenten	94.4	2.2	55.6	1.3	1.0	24.2
Overig gereformeerd	88.9	2.7	44.4	1.0	12.1	127.2
Overig Christelijk	93.3	2.4	65.3	1.6	1.4	48.2
Niet-Christelijk	91.7	2.4	58.3	1.6	1.3	14.7
Gemiddeld	69.9	1.8	37.2	1.0	1.3	18.0
Gewogen gemiddelde	67.0	1.4	34.3	0.9	1.2	15.7

In tabel 4 hebben we verschil gemaakt tussen de soorten organisaties waar mensen actief in zijn als vrijwilliger. In de eerste kolom staat het percentage dat vrijwilligerswerk doet voor de kerk. In de tweede kolom staat het percentage dat vrijwilligerswerk doet in een van de andere soorten organisaties. Dit kunnen soms mensen zijn die ook kerkelijk vrijwilligerswerk doen. Dekker & De Hart (2002) hebben laten zien dat mensen die actief zijn in kerkelijk werk ook vaak actief zijn in vrijwilligerswerk buiten de kerk. In de derde kolom kijken we daarom naar het percentage dat uitsluitend vrijwilligerswerk doet in niet-kerkelijke organisaties. We zien in de eerste kolom van tabel 4 het intussen bekende patroon. Dit geeft aan dat deelname aan kerkelijk werk, net als het geven van geld aan religieuze organisaties, een goede indicator is van de betrokkenheid bij de eigen religieuze groep. In de tweede en derde kolom zien we een aantal zeer opmerkelijke resultaten. Ten eerste valt op dat onkerkelijken ook minder vrijwilligerswerk doen als we alleen kijken naar onbetaald werk voor niet-kerkelijke organisaties. Het seculiere vrijwilligerswerk wordt ook gedomineerd door kerkelijken, al is de oververtegenwoordiging hier minder groot dan in een eerder onderzoek (Dekker & De Hart, 2002). Ten tweede valt op dat de katholieken het meest actief zijn in niet-kerkelijke verenigingen. De

Nederlands hervormden en gereformeerden zijn iets minder vaak actief in niet-kerkelijke verenigingen en verschillen niet van elkaar. Ten derde valt op dat de overlap tussen kerkelijke en niet-kerkelijke participatie vooral een protestantse zaak is. Onder katholieken verandert het percentage vrijwilligers nauwelijks als we diegenen buiten beschouwing laten die behalve in niet-kerkelijke organisaties ook in de kerk vrijwilligerswerk doen (een daling van 46 naar 40%), terwijl dat onder Nederlands hervormden afneemt met een kwart (van 41 naar 29%), onder gereformeerden met de helft (van 42 naar 21%) en onder de overig Christelijken zelfs met meer dan zestig procent (van 45 naar 17%). Net als in onderzoek naar vrijwilligerswerk in de VS en Canada (Uslaner, 2002) blijkt dat de meest orthodoxe protestanten nauwelijks actief zijn in exclusief seculier vrijwilligerswerk.

Tabel 4. Vrijwilligerswerk in kerkelijke en niet-kerkelijke organisaties, en volledig seculier vrijwilligerswerk naar religieuze verbondenheid

	Kerkelijk werk	Vrijwilliger in niet-kerkelijke sector	Alleen vrijwilliger in niet-kerkelijke sector
Onkerkelijk	0.4	29.2	29.0
Rooms-katholiek	10.7	45.7	39.9
Nederlands hervormd:	24.7	41.3	28.3
Midden orthodox	41.5	46.3	24.4
Confessioneel	30.2	37.2	25.6
Gereformeerde Bond	39.0	26.8	9.8
Vrijzinnig	14.9	51.1	40.4
Overig Nederlands hervormd	10.7	42.7	34.7
Gereformeerd:	34.7	41.7	21.4
Synodaal	37.0	41.7	23.2
Vrijgemaakt	51.6	48.4	12.9
Christelijk gereformeerd	33.3	23.8	14.3
Gereformeerde gemeenten	27.8	50.0	33.3
Overig gereformeerd	22.2	44.4	22.2
Overig Christelijk	54.7	45.3	17.3
Niet-Christelijk	62.5	25.0	4.2
Gemiddeld	11.3	34.9	29.1
Gewogen gemiddelde	8.1	33.3	29.0

2. Verklaringen voor vrijgevigheid en onbetaald werk door religieuze groepen

Uit de beschrijvende statistieken komt naar voren dat kerkelijke Nederlanders veel meer geven dan onkerkelijke Nederlanders, ook als het gaat om organisaties die geen religieuze achtergrond hebben. In het vrijwilligerswerk zijn kerkelijken ook actiever dan onkerkelijken. Sociale wetenschappers hebben regelmatig de vraag gesteld hoe de uitzonderlijke inzet van kerkelijken voor maatschappelijke doelen verklaard kan worden. Daarbij worden vaak twee soorten verklaringen gebruikt, die regelmatig tegen elkaar afgezet worden (Cnaan, Kasternakis & Wineburg, 1993; Jackson e.a., 1995; Bekkers, 2000; Becker & Dinghra, 2001; Lam, 2002). Een eerste verklaring stelt dat de verschillen in participatie te wijten zijn aan verschillen in de waarden die leden van verschillende religieuze groepen erop nahouden. Deze verklaring wordt vaak een 'culturele' verklaring genoemd. Een tweede verklaring stelt dat de verschillen vooral voortkomen uit structurele verschillen in de omstandigheden waarin de leden van verschillende religieuze groepen verkeren. Deze verklaring wordt dan ook de 'structurele' verklaring genoemd. We gaan in het vervolg na in hoeverre deze verklaringen hout snijden. Als eerste gaan we in op de verschillen tussen religieuze groepen in de waarden en motieven die mensen doen geven. Als tweede passeren enkele structurele omstandigheden de revue.

2.1. Waarden en motieven die mensen doen geven

Het 'Geven in Nederland'-onderzoek bevat veel informatie over de waarden en motieven die mensen kunnen aanzetten tot het geven aan maatschappelijke doelen, veel meer dan in ander onderzoek op dit gebied. We gaan in deze paragraaf van een aantal waarden en motieven na in hoeverre ze een verklaring kunnen bieden voor de uitzonderlijke vrijgevigheid van kerkelijke Nederlanders. Het ligt immers voor de hand te veronderstellen dat giften aan maatschappelijke doelen vaak *niet* voortkomen

uit sociale druk, omdat zij doorgaans anoniem zijn. We bespreken achtereenvolgens de motieven die de respondenten in het 'Geven in Nederland'-onderzoek noemen om te geven, hun interpersoonlijke waarden (altruïsme, de sociale waardenoriëntatie, en het vertrouwen in de medemens), specifiek christelijke waarden, en de waarde van persoonlijke verantwoordelijkheid voor het algemeen maatschappelijk nut.

Motieven om te geven

De ondervraagden gaven onder meer aan in hoeverre ze het eens waren met twaalf stellingen over geven. De antwoordmogelijkheden liepen van 'helemaal oneens' via 'oneens' en 'noch mee oneens, noch mee eens' tot 'eens' en 'helemaal mee eens'. De stellingen zijn weergegeven in tabel 5. Deze twaalf stellingen zijn bedacht om vier verschillende soorten motieven te meten. Een overzicht van de wijdlopige literatuur over altruïsme en solidariteit (Schuyt, 2002) liet namelijk zien dat de meeste motieven om te geven buiten familieverband in volgende vier categorieën vallen: eigenbelang (stelling 1 en 3), status (stelling 5, 9 en 12), verbeelding (stelling 4 en 10) en deugd en moraliteit (stelling 2, 6, 8 en 11).

Tabel 5. Stellingen over motieven om te geven

1. Als je nooit iets geeft, zal je ook niets krijgen   2. Ik vind het moreel juist om te geven   3. Giften kun je aftrekken van de belasting   4. Ik vind het belangrijk dat nieuwe dingen van de grond kunnen komen   5. Vrienden en kennissen geven, dus ik ook   6. Mensen in nood zijn mensen zoals wij.   7. Geven is mijn plicht   8. Ik geef omdat ik mij verwant voel met anderen   9. Geven past bij mijn maatschappelijke positie   10. Ik geef omdat de doelen tot mijn verbeelding spreken   11. Ik verplaats mezelf in de trieste situatie van anderen   12. Omdat je het aan je stand verplicht bent

De geefmotieven van de respondenten in het 'Geven in Nederland'-onderzoek bleken niet in vier maar in slechts twee groepen te vallen (zie tabel A in de appendix). De respondenten die het vaker eens waren met de stellingen over eigenbelang waren het ook vaker eens met de stellingen over motieven die te maken hebben met de status die het geven in de sociale omgeving oplevert. De stellingen over eigenbelang en status behoorden samen tot de eerste factor, de stellingen over verbeelding, deugd en moraliteit behoorden tot een tweede factor. We hebben de twee factoren respectievelijk extrinsieke en intrinsieke motieven genoemd. De motieven eigen belang en status geven immers aan dat het geven niet een doel op zich is, maar vergemakkelijkt of aangemoedigd wordt door kosten- en batenoverwegingen, terwijl de 'psychologische' motieven verbeelding, deugd en moraliteit verwijzen naar een meer intrinsieke betrokkenheid. Betrouwbaarheidsanalyses laten zien dat vooral de intrinsieke motieven een betrouwbare schaal vormen (Cronbach's alfa van .76). De betrouwbaarheid van de extrinsieke motieven is wat minder (.65), maar nog altijd acceptabel.

Het zal u niet verbazen dat religieuze betrokkenheid samenhangt met de twee motieven, maar wat u wellicht wel verbaast is dat degenen die sterker religieus betrokken zijn niet alleen sterker intrinsieke motieven hebben om te geven aan maatschappelijke doelen, maar ook meer extrinsieke motieven (zie tabel 6). Om tabel 6 te begrijpen is het nodig uit te leggen wat de cijfers in de tabel betekenen. De factoranalyse kent een score toe aan elke respondent voor de sterkte van extrinsieke en intrinsieke motieven om te geven aan maatschappelijke doelen. Deze zogenaamde factorscores hebben per definitie een gemiddelde van 0, wat het gemakkelijker maakt om ze te interpreteren. In tabel 6 zijn de factorscores van de diverse religieuze groepen weergegeven. De negatieve scores voor de onkerkelijken op beide motieven geven aan dat onkerkelijken minder sterke intrinsieke en extrinsieke

motieven hebben dan gemiddeld. Opvallend is dat de Nederlands hervormden en de gereformeerden niet van elkaar verschillen in de sterkte van hun intrinsieke motivatie om te geven (scores van .30 en .29). De sterkste intrinsieke motivatie om te geven vinden we bij de overig Christelijken (.44) en degenen die een niet-Christelijke godsdienst hebben (.50). Er is wel een verschil tussen de Nederlands hervormden en de gereformeerden in de extrinsieke motieven: de gereformeerden hebben sterkere extrinsieke motieven. Zij verschillen op dit punt niet van de overig Christelijken.

Tabel 6. Intrinsieke en extrinsieke motieven om te geven naar religieuze verbondenheid

	Intrinsieke motieven	Extrinsieke motieven
Onkerkelijk	-.17	-.13
Rooms-katholiek	.09	.07
Nederlands hervormd:	.30	.13
Midden orthodox	.49	.04
Confessioneel	.42	.05
Gereformeerde Bond	.26	.41
Vrijzinnig	.24	-.25
Overig Nederlands hervormd	.17	.32
Gereformeerd:	.29	.33
Synodaal	.30	.38
Vrijgemaakt	.17	.63
Christelijk gereformeerd	.39	.19
Gereformeerde gemeenten	-.10	-.07
Overig gereformeerd	1.03	-.12
Overig Christelijk	.44	.32
Niet-Christelijk	.51	.16
Gemiddeld	.00	.00

In de stellingen die we zojuist besproken hebben werd aan de respondenten gevraagd na te denken over de motieven die ze hebben om te geven. We hebben in het 'Geven in Nederland'-onderzoek niet alleen op een directe manier gevraagd naar de motieven van mensen om te geven aan maatschappelijke doelen, maar ook op een indirecte manier. We hebben ook meer algemene stellingen voorgelegd aan de respondenten, die iets zeggen over de interpersoonlijke waarden die mensen erop nahouden. Interpersoonlijke waarden bepalen hoe mensen tegenover anderen in het leven staan.

We hebben drie van deze waarden gemeten: altruïsme, de sociale waardenoriëntatie en vertrouwen. Altruïsme werd gemeten met de schaal van Drenth & Cranendonck (1973), die ook in eerder onderzoek naar vrijwilligerswerk is gebruikt (Lindeman, 1995). Voorbeelden van stellingen uit deze schaal zijn: 'Ik vind het belangrijk mij in te spannen voor anderen' en 'Ik streef ernaar te werken voor het welzijn van de maatschappij'. Vertrouwen werd gemeten met twee stellingen die gebruikelijk zijn in onderzoek naar sociaal kapitaal (Putnam, 2000): 'In het algemeen zijn de meeste mensen wel te vertrouwen' en 'Je kunt niet voorzichtig genoeg zijn in de omgang met andere mensen'. Voor de duidelijkheid: wie het eens is met de laatste stelling laat een wantrouwende houding zien. Met factoranalyses zijn scores gemaakt voor de altruïstische waarden (acht stellingen, Cronbach's alfa .81) en de mate van vertrouwen (twee stellingen, Cronbach's alfa .59).

De sociale waardenoriëntatie is op een wat afwijkende manier gemeten. Aan de respondenten werd gevraagd om 9 maal achter elkaar een aantal waardevolle 'punten' te verdelen tussen henzelf en een 'willekeurige ander, die u niet kent en ook niet zult tegenkomen' (Van Lange, 1997; Van Lange, Otten, De Bruin & Joireman, 1997). De respondenten werd verteld dat de punten 'waardevolle zaken in het leven' voorstellen. In één van deze vragen konden de respondenten bijvoorbeeld kiezen tussen een verdeling van 500-500 punten (500 punten voor henzelf en 500 punten voor de 'onbekende -300 punten of een verdeling van 490-90 punten. De manier waarop mensen deze punten verdelen zegt iets over hoe belangrijk ze het vinden om de punten gelijk te verdelen en samen te werken. Door de 500-500 verdeling te kiezen krijgen de respondent en de 'onbekende ander' samen namelijk het meeste (1000 punten) en krijgt ieder evenveel. Mensen die hiervoor kiezen worden 'coöperatief' of 'prosociaal' genoemd. Wie een gelijke verdeling niet zo belangrijk vindt, en meer uit is op zijn eigen voordeel, kiest de 560-300 verdeling. Mensen die

hiervoor kiezen worden ‘individualistisch’ genoemd. Wie de 490-90 verdeling kiest vindt het niet zo belangrijk om zelf heel veel te krijgen - anders had 500 of zelfs 560 punten de voorkeur - maar vooral om te winnen van de ander: in deze verdeling is het verschil tussen het eigen puntenaantal en dat van de ander namelijk het grootste. Mensen die hiervoor kiezen worden ‘competitief’ genoemd. Onderzoek in de sociale psychologie (Van Lange e.a. 1997; Van Lange e.a., 2003), heeft aangetoond dat mensen met een coöperatieve instelling inderdaad op allerlei gebieden gestalte geven aan hun goedgezindheid.

Tabel 7. Interpersoonlijke waarden en persoonlijke verantwoordelijkheid naar religieuze betrokkenheid

	Altruïsme ^a	Prosociaal ^b	Vertrouwen ^a	Verantwoordelijkheid ^a	Belang van geloof of levensbeschouwing ^c
Onkerkelijk	-.25	34.7	-.03	-.10	2.90
Rooms-katholiek	.12	35.4	.09	.04	3.17
Nederlands hervormd:	.36	44.1	-.02	.21	3.58
Midden orthodox	.64	51.2	-.07	.32	3.85
Confessioneel	.45	44.2	-.02	.22	3.67
Gereformeerde Bond	.43	46.3	-.10	.37	4.15
Vrijzinnig	.17	40.4	.14	.23	3.38
Overig Nederlands hervormd	.26	41.3	-.05	.06	3.19
Gereformeerd:	.45	49.2	.01	.18	3.82
Synodaal	.38	49.1	.02	.11	3.77
Vrijgemaakt	.65	58.1	.01	.52	4.32
Christelijk gereformeerd	.46	23.8	-.26	-.02	3.71
Gereformeerde gemeenten	.24	61.1	.54	.07	3.72
Overig gereformeerd	.93	55.6	-.51	.54	3.11
Overig Christelijk	.68	62.7	.15	.08	4.35
Niet-Christelijk	.64	58.3	.01	.41	4.13
Gemiddeld	.00	38.8	.00	3.95	3.18
Gewogen gemiddelde	---	36.9	---	3.92	3.08

^a Factorscore met gemiddelde 0

^b Percentage dat een prosociale waardenoriëntatie heeft

^c Gemiddelde score op een schaal van 1 tot en met 5

De mate van altruïsme en vertrouwen en het percentage mensen dat een coöperatieve sociale rgegeven in tabel 7 per religieuze groep. Het patroon voor altruïsme is intussen het bekend: de onkerkelijken hebben de laagste score, de katholieken scoren iets hoger, de Nederlands hervormden nog hoger, dan de gereformeerden, en de hoogste scores vinden we onder de overig christelijken en de niet-christelijken. Ook de sociale waardenoriëntatie volgt grofweg dit patroon, al zien we dat onkerkelijken en katholieken niet veel van elkaar afwijken en zien we ook grote verschillen binnen de Nederlands hervormden en de gereformeerden. Binnen de Nederlands hervormden stelt de midden orthodoxe groep zich veel vaker coöperatief dan de vrijzinnigen. Binnen de gereformeerden stellen de Christelijk gereformeerden zich veel minder coöperatief op dan de andere groepen: met name de leden van de Gereformeerde gemeenten stellen zich vaak coöperatief op. Voor wat betreft het vertrouwen in de medemens is het patroon totaal anders: er zijn weinig verschillen als we de Nederlands hervormden en gereformeerden op één hoop gooien. Maar binnen deze groeperingen blijken grote verschillen te bestaan in het vertrouwen dat men heeft in de medemens. Met name de Christelijk gereformeerden en overig gereformeerden hebben een wantrouwende houding tegenover anderen. Vrijzinnig Nederlands hervormden en leden van gereformeerde gemeenten hebben juist een grote mate van vertrouwen in hun medeburgers. Volgens Uslaner (2002) bepaalt het vertrouwen in de medemens voor een groot deel of mensen alleen binnen de eigen geloofsgemeenschap actief zijn, of ook daarbuiten. Wie veel vertrouwen heeft, zou vaker naar buiten moeten treden. We zien dit patroon inderdaad gedeeltelijk terug in tabel 4: daar bleken de Christelijk gereformeerden inderdaad het minst actief te zijn in niet-kerkelijke organisaties, en de vrijzinnige Nederlands hervormden en de leden van de gereformeerde gemeenten het meest.

Behalve altruïsme en vertrouwen in anderen zijn er nog vele andere waarden die mensen aanzetten tot het geven aan maatschappelijke doelen. Dit zijn specifieke waarden, die bijvoorbeeld voortkomen uit het Christelijk geloof of uit een geloof in persoonlijke verantwoordelijkheid voor de samenleving. Om de persoonlijke verantwoordelijkheid voor de maatschappij te meten legden we de respondenten een aantal stellingen voor, waarvan er drie een redelijk betrouwbare schaal vormen (Cronbach's alfa .62): 'Wij moeten de wereld voor de volgende generatie goed achterlaten', 'De maatschappij komt in gevaar omdat mensen zich steeds minder van elkaar aantrekken' en 'De wereld vraagt om verantwoordelijke burgers'. In de Christelijke leer zouden deze uitspraken vallen onder het begrip 'rentmeesterschap'. We zien in tabel 7 dat onkerkelijken zich het minst persoonlijk verantwoordelijk voelen voor zaken van publiek belang. Katholieken zeggen zich iets sterker verantwoordelijk te voelen. Tussen de Nederlands hervormden en de gereformeerden is weinig verschil. Wel zijn er opnieuw grote verschillen binnen deze grove categorieën. De kleine groep van niet-christelijke respondenten laat de sterkste verantwoordelijkheidsgevoelens zien. Daarnaast vroegen we aan de respondenten hoe belangrijk hun geloof of levensbeschouwing is in hun leven. Het antwoord op deze vraag geeft aan hoe sterk men probeert volgens de eigen geloofsovertuiging te leven. Dit blijkt een belangrijke factor te zijn voor het deelnemen aan vrijwilligerswerk (Lam, 2002) en het geven van geld aan maatschappelijke doelen (Bekkers, 2002a). We zien bij het belang van geloof en levensbeschouwing in grote lijnen hetzelfde patroon terug. Onder katholieken blijkt de rol van het geloof in het leven een stuk minder groot te zijn dan onder Nederlands hervormden en gereformeerden.

2.2. Omstandigheden die mensen doen geven

Mensen geven niet alleen aan maatschappelijke doelen omdat ze die doelen zelf belangrijk vinden, of omdat ze 'geven' op zichzelf waarderen. De sociale omstandigheden waarin mensen verkeren kunnen het ook gemakkelijker of juist moeilijker maken om te geven. De Swaan is een sterke voorstander van dit 'structurele' perspectief, waarin men ervan uitgaat dat de meeste mensen ongeveer hetzelfde reageren op een verzoek om tijd of geld te geven, hoe verschillend hun particuliere waarden of opvattingen ook mogen zijn. Volgens dit perspectief zijn de verschillen in geefgedrag tussen religieuze groepen niet zozeer te wijten aan verschillen in waarden en opvattingen, maar aan verschillende omstandigheden. Dit perspectief is de laatste tijd steeds populairder geworden onder sociologen. Een van die omstandigheden die het voor mensen gemakkelijker maakt om te geven is simpelweg: gevraagd worden.

Tabel 8 laat zien dat er grote verschillen zijn in het aantal manieren waarop leden van religieuze groepen gevraagd worden om een bijdrage. We zien opnieuw het bekende patroon. Gereformeerden werden in de twee weken voordat het 'Geven in Nederland'-onderzoek werd gehouden gemiddeld op 2,3 manieren gevraagd om een bijdrage voor een of ander maatschappelijk doel, terwijl dat onder onkerkelijken minder dan de helft daarvan was. De gebruikte variabelen zijn beschreven in hoofdstuk 1. Opvallend aan tabel 8 is dat de kans op succes helemaal niet zo veel verschilt tussen de religieuze groepen. De onkerkelijken gaven in iets meer dan twee derde van de gevallen waarin ze gevraagd werden om een bijdrage. Degenen die zich tot een kerkelijke groep rekenen gaven in ongeveer 80% van de gevallen. De katholieken wijken hier nauwelijks af van de gereformeerden. Alleen de niet-christelijk religieuzen blijven wat achter. Het feit dat leden van de diverse religieuze groepen – als ze eenmaal gevraagd zijn – ongeveer even vaak een bijdrage leveren kan gezien worden als een ondersteuning voor de stelling dat er weinig verschillen zijn in de bereidheid om te geven, en dat de verschillen wellicht vooral voortkomen uit verschillende omstandigheden zoals het aantal keer dat men benaderd wordt.

Tabel 8. Omstandigheden die het geven aan maatschappelijke doelen bevorderen naar religieuze betrokkenheid

	Aantal manieren benaderd	Percentage giften	Kerkbezoek (minstens wekelijks)	Sociale druk
Onkerkelijk	1.11	69.4	0.3	21.4
Rooms-katholiek	1.64	78.0	15.8	35.7
Nederlands hervormd:	2.14	76.4	32.8	41.3
Midden orthodox	2.59	74.0	31.7	61.0
Confessioneel	2.21	80.4	41.9	44.2
Gereformeerde Bond	2.44	78.4	82.9	41.5
Vrijzinnig	1.79	74.6	12.8	40.4
Overig Nederlands hervormd	1.92	75.1	13.3	29.3
Gereformeerd:	2.29	81.4	54.0	54.0
Synodaal	2.19	80.9	41.7	57.4
Vrijgemaakt	2.52	84.9	96.8	64.5
Christelijk gereformeerd	2.62	85.1	66.7	52.4
Gereformeerde gemeenten	1.83	74.0	38.9	22.2
Overig gereformeerd	2.89	80.8	55.6	44.4
Overig Christelijk	1.92	79.2	61.3	45.3
Niet-Christelijk	2.21	68.0	75.0	62.5
Gemiddeld	1.48	73.7	15.0	30.5
Gewogen gemiddelde	1.36	73.1	8.2	28.1

Tabel 8 laat ook zien dat er grote verschillen bestaan tussen de diverse religieuze groepen op nog twee andere structurele factoren: de frequentie waarmee men de kerk bezoekt, en de vanzelfsprekendheid van vrijwilligerswerk in de sociale omgeving (gemeten op een schaal van 1 – ‘helemaal oneens’ tot 5 – ‘helemaal eens’). Ongeveer één zesde van de katholieken gaat minstens één keer per week naar de kerk. Onder de Nederlands hervormden is dat gemiddeld een derde, hoewel dit percentage enorm uiteenloopt tussen de diverse stromingen binnen de Hervormde Kerk. Van de vrijzinnigen gaat minder dan een achtste elke week naar de kerk, terwijl dat onder de leden van de Gereformeerde bond meer dan 80% is. Ook binnen de gereformeerde gezindten bestaan grote verschillen: van de leden van de gereformeerde gemeenten gaat bijna 40% minstens elke week naar de kerk, terwijl dat onder de Vrijgemaakt gereformeerden bijna 100% is. Als we alle gereformeerden bij elkaar nemen gaat meer dan de helft daarvan elke week of vaker in de kerk. Alleen de overig christelijken en degenen met een niet-Christelijk geloof gaan nog vaker. Omdat in de kerk het verrichten van vrijwilligerswerk niet alleen in woord aangemoedigd wordt maar ook in daad - er worden vele mogelijkheden geboden om zich in te zetten voor de kerk zelf en voor andere organisaties die de sympathie van de kerk hebben - vormt het kerkbezoek een structurele factor die deelname aan vrijwilligerswerk bevordert. Wie vaak in de kerk komt loopt een groot risico om gevraagd te worden voor allerlei verenigingswerk. Tabel 8 laat ook zien dat de instemming met de stelling 'In mijn sociale omgeving is het vanzelfsprekend om vrijwilligerswerk te doen' sterk uiteenloopt tussen de diverse religieuze groepen. Van de onkerkelijken is slechts een kleine groep van ongeveer 20% het met deze stelling eens of helemaal eens. Onder katholieken is dat meer dan een derde, onder Nederlands hervormden iets meer dan 40% en onder gereformeerden meer dan de helft. We zien opnieuw grote verschillen binnen de Nederlands hervormden en gereformeerden, maar die lopen niet gelijk op met de verschillen in kerkbezoek. De vanzelfsprekendheid om vrijwilligerswerk te doen geeft aan hoe groot de sociale druk is: in kringen waarin het zeer vanzelfsprekend is om vrijwilligerswerk te doen is het moeilijk om zich daaraan te onttrekken (Van Daal, Plemper & Willems, 1992, pp. 62-63). De sociale druk werkt juist de andere kant op in kringen waarin vrijwilligerswerk helemaal niet vanzelfsprekend is. Tabel 8 laat zien dat de sociale druk in kerkelijke kring sterk in de richting gaat van het aanmoedigen van vrijwilligerswerk. Dit past bij eerdere bevindingen (Bekkers, 2002b), waaruit bleek dat de kerkelijke achtergrond van vrijwilligers veel uitmaakt voor de manier waarop ze vrijwilliger geworden zijn: hoe sterker betrokken bij de eigen kerk, hoe groter de kans dat men via sociale netwerken gerecrueteerd is, en hoe kleiner de kans dat men zich op eigen initiatief aangemeld heeft.

3. Een toetsing van de twee verklaringen

Als we de hele reeks waarden en omstandigheden nog eens kort langslopen, dan zien we meestal hetzelfde patroon als in de mate van vrijgevigheid en vrijwilligersactiviteit: kerkelijke Nederlanders onderscheiden zich door hun altruïsme, hun prosociale waarden en het grote belang dat ze toekennen aan het geloof in het leven. Telkens geldt dan: hoe kleiner, hechter, en orthodoxer de groep, hoe sterker deze waarden aangehangen worden. Het vertrouwen in de medemens en het gevoel verantwoordelijk te zijn voor de maatschappij laten dit patroon veel minder of helemaal niet zien. Bij de omstandigheden zien we dat kerkelijke Nederlanders veel vaker worden gevraagd om bij te dragen aan maatschappelijke doelen dan onkerkelijken en dat vrijwilligerswerk in kerkelijke kringen veel meer een vanzelfsprekende activiteit is dan onder onkerkelijken. Behalve het altruïsme en de prosociale waardenoriëntatie kunnen deze omstandigheden er dus ook voor zorgen dat kerkelijken meer tijd en geld geven. Om deze zaak goed uit te zoeken gebruiken we multivariate regressie-analyse, waarmee we de unieke bijdrage van elk van deze mogelijke verklarende factoren van elkaar kunnen onderscheiden.

3.1. Vrijgevigheid

In de eerste analyse gaan we op zoek naar een verklaring voor de verschillen in vrijgevigheid tussen onkerkelijken en de diverse religieuze groepen (zie tabel 9). We gaan als volgt te werk. We beginnen de analyse met een basismodel (model 1), waarin we de invloed van enkele achtergrondkenmerken – het geslacht, de leeftijd, opleiding (van 1 – lagere school – tot 7 – academisch geschoold), het huishoudinkomen (in duizenden Euro's per jaar) en de gemeentegrootte (in duizenden inwoners) van de respondenten laten zien en de verschillen tussen de onkerkelijken en de diverse religieuze groepen in beeld brengen. De onkerkelijken vormen de referentie-categorie: de ongestandaardiseerde coëfficiënten in de eerste kolom van model 1 geven het verschil met de onkerkelijken aan. In de tweede kolom worden gestandaardiseerde coëfficiënten weergegeven, die variabelen met verschillende coderingen vergelijkbaar maken. Door in model 2 de schalen in te voegen die op diverse manieren de waarden meten van de respondenten ten opzichte van het bijdragen aan publieke goederen kunnen we nagaan of de verschillen tussen onkerkelijken en religieuze groepen aan deze waarden toe te schrijven zijn. Wanneer er nog steeds verschillen blijven bestaan in de vrijgevigheid, ook als rekening is gehouden met verschillen in deze waarden, moeten zij aan andere factoren te wijten zijn. Wellicht zijn dit meer structurele factoren. Twee van die factoren zijn de integratie in sociale verbanden via de kerk of via vrijwilligerswerk. Een derde factor waar we rekening mee houden is het aantal keer dat men in de afgelopen twee weken is gevraagd om een bijdrage voor een maatschappelijk doel. Het is tenslotte mogelijk dat de verschillen in vrijgevigheid tussen religieuze groepen gedeeltelijk verklaard kunnen worden uit verschillen in het aantal keer dat men benaderd is voor een bijdrage. De drie structurele factoren worden ingebracht in model 3. Cruciaal is opnieuw in hoeverre in dit model de verschillen tussen de diverse religieuze groepen en de onkerkelijken verminderen.

De resultaten van de analyse in model 1 laten zien dat de vrijgevigheid toeneemt met de leeftijd, de hoogte van de opleiding en in mindere mate ook met de hoeveelheid beschikbaar huishoudinkomen per jaar. De getallen in de eerste kolom zijn zogenaamde ongestandaardiseerde coëfficiënten ze geven aan hoeveel euro er meer gegeven wordt wanneer de betreffende variabele met één eenheid stijgt. Voor de variabele leeftijd betekent dit bijvoorbeeld dat respondenten die 58 jaar oud zijn gemiddeld € 228 meer geven dan respondenten die 18 jaar oud zijn ($40 \cdot 5.7 = 228$). De coëfficiënt voor het opleidingsniveau moet anders worden geïnterpreteerd. Deze variabele is in zeven categorieën gemeten: het verschil tussen degenen met alleen lagere school en degenen met een HBO- of universiteitsdiploma is €204 ($6 \cdot 34$). Voor het huishoudinkomen geldt: van elke €1000 die men meer verdient wordt gemiddeld iets meer dan €2 gegeven aan maatschappelijke doelen. Als we naar de gestandaardiseerde coëfficiënten kijken, zien we hoe sterk de invloeden van deze kenmerken zijn ten opzichte van elkaar. De leeftijd heeft de grootste invloed ($\beta = .159$), die ongeveer drie maal zo sterk is als de invloed van het inkomen ($\beta = .048$). Het opleidingsniveau ($\beta = .110$) is ongeveer twee maal sterker van invloed op het gegeven bedrag dan het inkomen. Bij de religieuze groepen zien we de vertrouwde volgorde in de mate van vrijgevigheid: de katholieken geven nauwelijks meer dan de onkerkelijken, de Nederlands hervormden een stuk meer (zo'n €275), de gereformeerden nog een stuk meer (meer dan

-christelijken het meest (respectievelijk zo'n €650 en €1150 meer dan de onkerkelijken). De ex-kerkleden geven zelfs nog iets minder dan degenen die nooit lid geweest zijn van een kerk, al is dit verschil maar klein en statistisch niet significant.²

Tabel 9. Regressie-analyse van het totaal gegeven bedrag aan maatschappelijke doelen naar religieuze verbondenheid (n=1953)

	1. Basis		2. Waarden		3. Omstandigheden	
	B	β	B	β	B	β
Vrouw	-9.25	-.008	-29.22	-.024	-32.38	-.027
Leeftijd	5.73	***.159	5.21	***.145	5.12	***.142
Gemeentegrootte (x 1000 inw.)	-.01	-.003	.02	.004	.04	.011
Huishoudinkomen (x€1000)	2.32	*.048	2.33	*.048	2.19	*.045
Opleiding (1-7)	34.42	***.110	27.54	***.088	26.73	***.086
Kerkelijke verbondenheid ^a						
Ex-lid	-28.24	-.020	-42.65	-.030	-37.21	-.026
Rooms-katholiek	52.17	.031	7.81	.005	-41.76	-.025
Nederlands hervormd	275.91	***.153	200.75	***.111	90.18	*.050
Gereformeerd	513.82	***.252	416.92	***.205	231.63	***.114
Overig Christelijk	652.64	***.209	523.71	***.167	308.00	***.098
Niet-christelijk	1164.02	***.215	1054.94	***.195	806.49	***.149
Intrinsieke geefmotieven			13.90	.023	14.45	.023
Extrinsieke geefmotieven			30.32	*.051	27.15	*.042
Altruïsme			45.13	*.075	37.85	*.063
Vertrouwen			28.44	*.048	22.43	.038
Coöperatief			24.16	.020	16.37	.013
Verantwoordelijkheid			33.04	.037	32.43	.036
Belang godsdienst/levbesch.			33.41	**0.065	10.40	.020
Kerkbezoek (aantal per jaar)					3.83	***.161
Gevraagd (aantal manieren)					16.19	.039
Kerkelijk vrijwilligerswerk					147.05	***.078
Seculier vrijwilligerswerk					-40.94	-.033
Constante		-304.93		-459.48		-392.36
R-kwadraat		.187		.206		.234
F (df)		41.95 (11)		29.08 (18)		28.18 (22)

^a Referentiecategorie: nooit kerklid geweest

In model 2 bekijken we de invloed van waarden. De meeste interpersoonlijke en maatschappelijke waarden hebben een duidelijke, maar zwakke relatie met het gegeven bedrag, behalve de prosociale waarden en de persoonlijke verantwoordelijkheid.³ Met name altruïsme vergroot de hoeveelheid geld die mensen jaarlijks geven, maar ook de rol die godsdienst en levensbeschouwing spelen in het leven van de respondent en het vertrouwen dat de respondenten in hun medeburgers hebben hangen positief samen met het gegeven bedrag. Van de specifieke motieven die de respondenten noemden voor het geven aan maatschappelijke doelen hebben opvallend genoeg alleen de extrinsieke motieven een relatie met het gegeven bedrag. Hier moet overigens niet teveel waarde aan gehecht worden: deze relatie komt niet tevoorschijn als de maatschappelijke en interpersoonlijke waarden uit de analyse gelaten worden. Het is opvallend dat door rekening te houden met deze veelheid aan waarden en motieven de relatie tussen kerkelijke verbondenheid en het gegeven bedrag niet erg sterk afneemt. De verschillen in de gegeven bedragen blijven groot. Dit betekent dat verschillen in waarden slechts gedeeltelijk de verklaring zijn waarom leden van religieuze groepen meer geven dan onkerkelijken. Het derde model laat zien dat het kerkbezoek een belangrijkere factor is die verschillen tussen onkerkelijken en kerkleden verklaart. Het kerkbezoek heeft een grote invloed op het gegeven bedrag:

² Nadere analyses lieten zien dat het weinig uitmaakte welke kerk men verlaten heeft: kerkverlaters uit verschillende groepen lijken in hun geefgedrag sterk op elkaar.

³ Nadere analyses lieten zien dat prosociale waarden wel verband hielden met het gegeven bedrag als geen rekening gehouden wordt met altruïstische waarden. Het wegvallen van het verband tussen prosociale waarden en het gegeven bedrag door rekening te houden met altruïstische waarden duidt erop dat het relevante ingrediënt van een prosociale waardenoriëntatie de mate van altruïsme is. Dit was in eerder onderzoek (Bekkers, 2002a, 2002b) al verondersteld, maar nog niet eerder empirisch onderbouwd.

wie elke week in de kerk komt geeft gemiddeld zo'n €200 meer ($52 \times 3.8 = 197.6$) dan wie nooit in de kerk komt. Opvallend is dat een gedeelte van de verschillen tussen de kerkleden en de onkerkelijken verdwenen zijn: dit geldt vooral voor de Nederlands hervormden. Katholieken zouden zelfs minder geven dan onkerkelijken als we rekening houden met het feit dat onkerkelijken nauwelijks in de kerk komen, maar dit verschil is klein en niet significant. Interessant is verder dat het verband tussen het belang van godsdienst en het gegeven bedrag verdwijnt als we de frequentie van het kerkbezoek in het model opnemen. Dit is in een eerdere analyse ook gevonden (Bekkers, 2002a). Verder blijkt dat degenen die kerkelijk werk doen zo'n €150 per jaar meer geven aan maatschappelijke doelen dan degenen die dat niet doen. Het valt te verwachten dat dit vooral bijdragen aan de kerk zelf en aan andere religieuze organisaties zijn. Dit zullen we zo dadelijk nader onderzoeken (zie tabel 10 en 11). Het aantal manieren waarop men is gevraagd om een bijdrage in de afgelopen twee weken blijkt niet van belang te zijn voor hoeveel men per jaar geeft.

Voor giften aan doelen met een specifiek religieuze signatuur maken we in tabel 10 gebruik van de inschatting van de respondenten over het percentage van hun giften dat terecht komt bij organisaties met een religieuze signatuur. Hierdoor kunnen we ook de organisaties met een religieuze signatuur in beeld krijgen die in de overige sectoren vallen. Op deze manier hoeven we geen veronderstellingen te maken over de mate van verzuiling in de diverse sectoren (zoals in Bekkers, 2002a) en kunnen we preciezer nagaan welk gedeelte van de giften bij religieuze organisaties terecht komt.

Tabel 10. Regressie-analyse van bijdragen aan de kerk en andere religieuze organisaties (n=1953)

	1. Basis		2. Waarden		3. Omstandigheden	
	B	β	B	β	B	β
Vrouw	-10.49	-.012	-21.68	-.025	-25.82	-.030
Leeftijd	3.31	***.128	2.91	***.113	2.75	***.107
Gemeentegrootte (x 1000 inw.)	-.05	-.016	-.03	-.012	-.009	-.003
Huishoudinkomen (x €1000)	1.29	.037	1.31	.038	1.33	*.039
Opleiding (1-7)	18.80	***.084	13.87	**0.062	12.45	**0.056
Kerkelijke verbondenheid ^a						
Ex-lid	-8.59	-.009	-15.34	-.015	-9.57	-.010
Rooms-katholiek	76.64	**0.064	49.86	.042	-13.12	-.011
Nederlands hervormd	283.21	***.220	234.66	***.182	101.79	***.079
Gereformeerd	522.65	***.359	456.74	***.314	229.89	***.158
Overig Christelijk	670.13	***.300	577.04	***.258	307.09	***.137
Niet-christelijk	716.56	***.185	642.27	***.166	343.73	***.089
Intrinsieke geefmotieven			1.40	.003	2.31	.005
Extrinsieke geefmotieven			21.14	*.049	14.89	.035
Altruïsme			23.01	*.054	12.92	.030
Vertrouwen			23.49	**0.055	16.00	*.038
Coöperatief			25.35	.029	15.06	.017
Verantwoordelijkheid			14.72	.023	14.98	.023
Belang van godsdienst			33.92	***.092	5.87	.016
Kerkbezoek					5.19	***.306
Gevraagd					6.10	.020
Kerkelijk vrijwilligerswerk					159.87	***.119
Seculier vrijwilligerswerk					-17.79	-.020
Constante		-215.554		-327.601		-242.649
R-kwadraat		.269		.285		.372
F (df)		66.29 (11)		44.32 (18)		53.50 (22)

^a Referentiecategorie: nooit kerklid geweest

In deze analyse zien we het inmiddels bekende patroon heel erg sterk terug. Het bijdragen aan de kerk en andere religieuze organisaties is een heel mooie indicator van de integratie in de eigen geloofsgemeenschap. Een sterkere betrokkenheid bij de eigen religieuze groep vertaalt zich in een hogere geldelijke bijdrage. Zo bezien zijn katholieken het minst betrokken bij de eigen kerk, dan de Nederlands hervormden, vervolgens de gereformeerden en overig Christelijken, terwijl de niet-christelijke gelovigen tenslotte het sterkst betrokken zijn bij hun geloofsgemeenschap. Verder zien we dat ouderen en hoger opgeleiden meer bijdragen aan religieuze organisaties. In model 2 wordt

rekening gehouden met de verschillen in interpersoonlijke waarden als vertrouwen, altruïsme en het belang van godsdienst in het leven. Deze waarden verklaren echter slechts een klein gedeelte van de verschillen tussen de religieuze groepen. Het grootste gedeelte van de verklaring ligt niet bij deze waarden, maar bij het kerkbezoek en het verrichten van kerkelijk vrijwilligerswerk. Bij elkaar verklaren de structurele factoren in model 3 ongeveer twee tot drie keer zo veel van de verschillen tussen religieuze groepen dan de waarden. In model 3 verschillen de Rooms-katholieken niet meer van onkerkelijken in wat ze geven aan religieuze organisaties. De Nederlands hervormden, gereformeerden, overig christelijke en niet-Christelijke respondenten doen dat nog wel, maar de verschillen met de onkerkelijken zijn ook voor deze groepen aanzienlijk verkleind. Verder zien we opnieuw dat het opnemen van het kerkbezoek de invloed van altruïsme en vertrouwen verkleint en de relatie met het belang van godsdienst in het leven doet verdwijnen. Dit geeft aan dat deze waarden mensen naar de kerk toe trekken: wie zich sterker in deze waarden herkent gaat vaker naar de kerk.

Tabel 11. Regressie-analyse van bijdragen aan maatschappelijke organisaties exclusief kerkelijke bijdragen (n=1953)

	1. Basis		2. Waarden		3. Omstandigheden	
	B	β	B	β	B	β
Vrouw	-2.32	.003	-15.55	-.021	-15.61	-.021
Leeftijd	3.42	***.150	3.22	***.141	3.25	***.143
Gemeentegrootte (x 1000 inw.)	.01	.004	.03	.013	.04	.016
Huishoudinkomen (x € 1000)	1.50	*.049	1.53	*.050	1.33	.044
Opleiding (1-7)	24.22	***.123	21.30	***.108	21.48	***.109
Kerkelijke verbondenheid ^a						
Ex-lid	-25.18	-.028	-34.79	-.039	-33.29	-.037
Rooms-katholiek	5.93	.006	-20.23	-.019	-24.14	-.023
Nederlands hervormd	59.92	*.053	16.86	.015	.53	.000
Gereformeerd	85.51	**0.064	29.13	.023	5.98	.005
Overig Christelijk	95.54	*.048	28.22	.014	5.31	.003
Niet-christelijk	504.06	***.147	444.18	***.130	405.91	***.118
Intrinsieke geefmotieven			7.99	.021	6.51	.017
Extrinsieke geefmotieven			14.66	.039	14.10	.037
Altruïsme			35.92	**0.095	36.01	**0.095
Vertrouwen			6.69	.018	5.97	.016
Coöperatief			8.14	.010	7.95	.010
Verantwoordelijkheid			19.09	.034	18.08	.032
Belang van godsdienst			10.67	.033	7.67	.024
Kerkbezoek					-.08	-.006
Gevraagd					14.48	*.055
Kerkelijk vrijwilligerswerk					48.57	.041
Seculier vrijwilligerswerk					-34.91	-.044
Constante		-165.82		-234.44		-227.93
R-kwadraat		.062		.076		.079
F (df)		12.77 (11)		9.93 (18)		8.66 (22)

^a Referentiecategorie: nooit kerklid geweest

In tabel 11 herhalen we de analyse apart voor het bedrag geschonken aan niet-kerkelijke doelen. De bijdragen aan andere doelen dan de kerk nemen toe met de leeftijd en de opleiding (zie model 1). Verder zien we de bekende volgorde van de religieuze groepen: de ex-kerkleden geven het minst, de onkerkelijken en Rooms-katholieken niet veel meer, de Nederlands hervormden, gereformeerden en overig Christelijke respondenten een stuk meer, en de niet-Christelijke respondenten het meest. Uit model 2 blijkt dat deze verschillen bijna geheel verklaard worden door de hogere mate van altruïsme onder kerkelijken. Alleen het geefgedrag van het kleine aantal niet-Christelijke respondenten blijft uitzonderlijk. Model 3, waarin met de structurele factoren rekening wordt gehouden, voegt nauwelijks iets toe. Alleen het aantal maal dat men gevraagd is om een bijdrage in de afgelopen twee weken heeft enig verband met de hoeveelheid geld die men gegeven heeft aan niet-kerkelijke doelen. De vrijgevigheid aan niet-religieuze doelen van kerkelijken, en met name van de gereformeerden, wordt dus volledig verklaard door hun grotere mate van altruïsme.

De bevindingen in tabel 10 en 11 leveren belangrijke conclusies op. De verschillen tussen religieuze groepen in het geven aan de kerk en aan niet-religieuze organisaties volgen weliswaar hetzelfde patroon, maar hebben een totaal verschillende verklaring. De verklaring van het patroon dat sterker geïntegreerde religieuze groepen sterker bijdragen aan hun eigen geloofsgemeenschap ligt grotendeels in structurele factoren. De verklaring van de vrijgevigheid van sterker religieuze groepen aan seculiere doelen is compleet cultureel.

3.2. Onbetaald werk

In de volgende serie analyses bekijken we de deelname aan vrijwilligerswerk van de diverse religieuze groepen. We beginnen met het vrijwilligerswerk dat in kerkelijk verband wordt verricht (zie tabel 12). We beperken de onderzoeksgroep hiervoor tot degenen die zich tot een van de kerkelijke groepen rekenden. Omdat het in deze analyse gaat om een variabele in slechts twee categorieën – iemand is vrijwilliger of niet – gebruiken we een iets ander statistisch model, maar de opzet van de analyse in drie modellen blijft hetzelfde. De logistische regressie-analyse geeft echter geen gestandaardiseerde coëfficiënten. In plaats daarvan kijken we telkens in de tweede kolom van elk model naar odds ratio's, die de verhouding tussen de kansen om vrijwilligerswerk te doen aangeven bij een verandering van één eenheid in de betreffende onafhankelijke variabele. Bij een odds ratio van 1 veranderen de kansen niet, dat wil zeggen: er is geen verband tussen de onafhankelijke variabele en de kans om al dan niet vrijwilligerswerk te verrichten. Odds ratio's zijn wat lastig te interpreteren omdat ze geen vastgesteld maximum hebben en een minimum dat nadert naar 0. Bij zogenaamde 'dummy-variabelen' zoals geslacht, die ofwel de waarde 0 (in dit geval: man) ofwel de waarde 1 hebben (hier: vrouw), geeft de odds ratio de verhouding aan in de kansen om vrijwilligerswerk te doen voor de twee groepen. Bij de odds ratio's voor de verschillende religieuze groepen ligt dat iets anders: door het weglaten van een dummy-variabele voor de groep katholieke respondenten geven de odds ratio's voor de overige groepen de kans aan ten opzichte van de katholieken om vrijwilligerswerk te doen. Als vuistregel bij de interpretatie van de tabellen kan men aanhouden dat de doelstelling van de analyse is om de odds ratio's voor de religieuze groepen in model 2 en 3 dichtbij de 1 te krijgen: dan is immers het verband tussen kerkelijke verbondenheid en vrijwilligerswerk 'wegverklaard'.

Tabel 12. Logistische regressie-analyse van het verrichten van vrijwilligerswerk voor de kerk

	1. Basis		2. Waarden		3. Omstandigheden	
	B	odds	B	odds	B	odds
Vrouw	.187	1.19	.006	1.01	.049	1.05
Leeftijd	.012	*1.01	.006	1.01	.001	1.00
Gemeentegrootte (x 1000 inw.)	-.001	1.00	-.000	1.00	.000	1.00
Huishoudinkomen (x €1000)	.004	1.00	.006	1.01	.008	1.01
Opleiding (1-7)	.191	***1.21	.142	**1.15	.169	**1.18
Kerkelijke verbondenheid ^a						
Nederlands hervormd	1.005	***2.73	.839	**2.31	.600	*1.82
Gereformeerd	1.151	***3.16	.899	***2.46	.392	1.48
Overig Christelijk	1.513	***4.54	.978	***2.66	1.125	***3.08
Niet-christelijk	1.273	***3.57	1.190	***3.29	.900	2.46
Altruïsme			.464	***1.59	.244	1.28
Vertrouwen			.282	**1.33	.214	*1.24
Coöperatief			.068	1.07	-.056	0.95
Verantwoordelijkheid			-.032	0.97	-.011	0.99
Belang van godsdienst			.633	***1.88	.245	*1.28
Kerkbezoek					.025	***1.03
Gevraagd					.161	*1.17
Sociale druk					.625	***1.87
Constante		-2.094		-4.215		-6.004
Nagelkerke R-kwadraat		.194		.316		.469
Chi Kwadraat (df)		116.82 (9)		200.38 (14)		317.96 (17)

^a Referentiecategorie: Rooms-katholiek

Model 1 laat zien dat alle andere religieuze groepen vaker actief zijn in het kerkelijk vrijwilligerswerk dan de katholieken: de odds ratio's voor de Nederlands hervormden, gereformeerden, de leden van

overige Christelijke en niet-Christelijke kerken zijn allemaal een stuk groter dan 1 en significant. We zien bijvoorbeeld een odds ratio van 3,16 voor de gereformeerden: dit betekent dat de kans dat een gereformeerde kerkelijk vrijwilligerswerk doet grofweg drie maal groter is dan de kans dat een katholiek dat doet. Verder zien we dat kerkelijk vrijwilligerswerk vaker verricht wordt door ouderen en hoger opgeleiden. In model 2 lopen de verschillen tussen de katholieken en de andere religieuze groepen al terug als gecontroleerd wordt voor altruï sme, vertrouwen, en het belang van godsdienst in het leven. Deze waarden vergroten allemaal de kans om actief te zijn als vrijwilliger voor de kerk. In model 3 zien we de verschillen nog verder teruglopen als we rekening houden met het kerkbezoek, het aantal manieren dat men gevraagd is om een geldelijke bijdrage en de vanzelfsprekendheid van vrijwilligerswerk in de sociale omgeving. Deze omstandigheden bevorderen allemaal de kans dat iemand kerkelijk vrijwilligerswerk doet. De effecten van altruï sme, vertrouwen en het belang van godsdienst in het leven lopen nu ook terug. Deze resultaten lijken heel sterk op die uit de analyse van geldelijke bijdragen aan religieuze organisaties, hoewel waarden iets sterker samenhangen met giften dan met vrijwilligerswerk.

Het vrijwilligerswerk buiten de kerken wordt ook gedomineerd door kerkelijken (zie tabel 13). Opvallend is dat de katholieken zo actief zijn als vrijwilliger in allerlei niet-kerkelijke verenigingen: zij zijn twee keer zo vaak actief als degenen die nooit kerklid zijn geweest. Verder zien we dat ook ouderen, hoger opgeleiden, mensen uit de kleinere plaatsen van het land en mensen met een wat lager inkomen vaker vrijwilligerswerk doen buiten de kerk. Het verband met de gemeentegrootte is interessant: in Amerikaans onderzoek wordt vaak gesteld dat verschillen tussen de stad en het platteland terug te voeren zijn op de verschillende samenstelling van de plaatselijke bevolking (Wilson, 2000; Wuthnow, 1998). Dat blijkt in Nederland niet het geval.

Tabel 13. Logistische regressie-analyse van het verrichten van vrijwilligerswerk buiten de kerk

	1. Basis		2. Waarden		3. Omstandigheden	
	B	odds	B	odds	B	odds
Vrouw	.190	1.21	.067	1.07	.114	1.12
Leeftijd	.015	***1.02	.014	***1.01	.011	***1.01
Gemeentegrootte (x 1000 inw.)	-.001	*1.00	-.001	*1.00	-.001	*1.00
Huishoudinkomen (x € 1000)	-.009	*0.99	-.009	*0.99	-.011	*0.99
Opleiding (1-7)	.116	***1.12	.100	***1.10	.098	***1.10
Kerkelijke verbondenheid ^a						
Ex-lid	.225	1.25	.175	1.19	.189	1.21
Rooms-katholiek	.726	***2.07	.577	***1.78	.565	***1.76
Nederlands hervormd	.509	**1.66	.262	1.30	.219	1.24
Gereformeerd	.592	***1.81	.287	1.33	.215	1.24
Overig Christelijk	.750	**2.12	.351	1.42	.409	1.51
Niet-christelijk	-.389	0.68	-.769	0.46	-.990	0.37
Altruïsme			.459	***1.58	.344	***1.41
Vertrouwen			.104	*1.11	0.92	1.10
Coöperatief			.048	1.05	.031	1.03
Verantwoordelijkheid			-.006	0.99	-.012	0.99
Belang van godsdienst			-.010	0.99	-.023	0.98
Kerkbezoek					-.009	**0.99
Kerkelijk vrijwilligerswerk					.441	*1.55
Gevraagd					.094	*1.10
Sociale druk					.406	***1.50
Constante		-1.883		-1.609		-2.699
Nagelkerke R-kwadraat		.069		.117		.163
Chi Kwadraat (df)		99.63 (11)		173.98 (16)		246.63 (20)

^a Referentiecategorie: nooit kerklid geweest

Model 2 laat opnieuw intrigerende bevindingen zien: het grootste gedeelte van de verklaring voor de grote mate van activiteit van kerkelijke, en met name protestante Nederlanders in het vrijwilligerswerk buiten de kerk ligt in de grotere mate van altruï sme en vertrouwen dat zij aan de dag leggen. We zien stante groepen dichterbij 1 komen te liggen en niet meer significant zijn. Alleen de grote mate van vrijwilligersactiviteit onder katholieken kan niet verklaard

worden met interpersoonlijke en maatschappelijke waarden: de odds ratio daalt weliswaar, maar blijft dicht tegen de 2 aan liggen. Model 3 laat zien dat het kerkbezoek in ieder geval weinig meer toevoegt aan de verklaring van deelname aan vrijwilligerswerk in niet-kerkelijke organisaties. Sterker nog, een grote mate van kerkbezoek blijkt het vrijwilligerswerk buiten de kerk te ontmoedigen, als we rekening hebben gehouden met de overlap tussen kerkelijk en niet-kerkelijk vrijwilligerswerk. Degenen die actief zijn in kerkelijk werk maken ongeveer 50% meer kans om actief te zijn in onbetaald werk buiten de kerk dan degenen die geen kerkelijk vrijwilligerswerk doen. Deze resultaten staan in contrast met die van Lam (2002) en Becker & Dinghra (2001) voor de VS en die van Dekker & De Hart (2002) voor Nederland. In al deze studies werd geconcludeerd dat structurele factoren als het kerkbezoek bepalend zijn voor de activiteit van kerkelijken in niet-kerkelijke verenigingen. In geen enkele van deze studies werden echter serieuze metingen van interpersoonlijke en maatschappelijke waarden gedaan.⁴ Hierdoor vielen deze analyses automatisch in het voordeel uit van structurele factoren: er was immers geen serieuze concurrentie. Uit tabel 13 blijkt dat interpersoonlijke waarden de belangrijkste verklaring zijn voor de grote mate van vrijwilligersactiviteit van kerkelijken in niet-kerkelijke verenigingen. Dit laat overigens onverlet dat sociale druk ook het vrijwilligerswerk buiten de kerk bevordert.

Ook tabel 14 laat zeer informatieve resultaten zien. Er zijn grote verschillen tussen kerkelijke groeperingen in de deelname aan alleen niet-kerkelijke verenigingen. Rooms-katholieken zijn vaker actief in volledig seculier vrijwilligerswerk dan onkerkelijken en nog veel vaker dan gereformeerden en de leden van de overig Christelijke kerken. Verder zien we de intussen bekende relaties met de achtergrondkenmerken leeftijd, opleiding, gemeentegrootte en inkomen. Model 2 laat zien dat de verschillen tussen de godsdienstige groepen eigenlijk alleen maar groter worden als we rekening houden met de meer andergerichte interpersoonlijke waarden van de kerkelijken. Altruïsme is een belangrijke factor die vrijwilligerswerk bevordert, ook in niet-kerkelijke organisaties. De grotere mate van altruïsme onder kerkelijken zou er dan echter toe moeten leiden dat zij ook vaker actief zijn als volledig seculiere vrijwilligers, maar dat is juist niet het geval. Model 3 laat zien dat de verklaring van verschillen tussen kerkelijke groepen - net als bij het geven van geld aan religieuze organisaties - ligt in structurele factoren als sociale druk. De gereformeerden, de leden van de overig christelijke kerken en de niet-christelijke gelovigen mijden het gezelschap van degenen die volledig buitenkerkelijk vrijwilligerswerk doen omdat zij een sterkere binding hebben met hun kerkelijke gemeente. Het kerkbezoek ontmoedigt deelname aan vrijwilligerswerk als dat volledig buiten de kerk gebeurt. Deze resultaten komen perfect overeen met die van Uslaner (2002) uit een onderzoek in de VS en Canada. Ook daaruit kwam naar voren dat kerkelijken, en in het bijzonder protestants-christelijken, wel participeren in niet-kerkelijke organisaties, maar meestal in combinatie met kerkelijk werk. De verklaring van Uslaner voor dit patroon is dat orthodoxe gelovigen buitenstaanders niet vertrouwen, en daarom alleen in vertrouwde sociale kringen verkeren. Dit is een culturele verklaring: de wantrouwende houding van de leden van de groep zou verklaren waarom kerkbezoekers minder vaak vrijwilligerswerk doen als dat volledig buiten de kerk is. Deze verklaring ligt niet erg voor de hand. We zagen in model 2 al dat het vertrouwen dat de kerkleden zelf hebben in hun medeburgers geen verband houdt met het participeren in volledig seculier vrijwilligerswerk. Een structurele verklaring legt de nadruk op mechanismen van sociale controle en sociale druk. Het zijn de opvattingen van degenen die zich in de sociale omgeving van kerkleden bevinden, die hen ervan weerhouden om volledig seculier vrijwilligerswerk te doen. In model 4 hebben we daarom nog een extra model geschat, waarin we de invloed van sociale druk apart voor kerkelijken en onkerkelijken hebben weergegeven. Immers, als kerkbezoek via sociale druk het volledig seculiere vrijwilligerswerk ontmoedigt, zou de invloed van sociale druk voor kerkelijken negatief moeten zijn en voor onkerkelijken positief. De sociale omgeving van kerkelijken ontmoedigt volledig seculiere participatie, die van onkerkelijken moedigt deze participatie juist aan. Dit kan onderzocht worden door

---

⁴ Dekker & De Hart (2002) vonden in een vergelijkbare analyse onwaarschijnlijk hoge odds ratio's van meer dan 30 voor degenen die actief waren in kerkelijk werk. Het is waarschijnlijk dat deze odds ratio's op een andere wijze berekend zijn, waardoor vergelijking lastig is. Daarnaast gebruiken zij een andere classificatie van sectoren waarin mensen vrijwilligerswerk kunnen doen. 'Zangkoren' worden daarin bijvoorbeeld als niet-kerkelijke verenigingen beschouwd, terwijl dat vaak kerkkoren zijn.

een zogenaamde interactie-termen in het model op te nemen ('kerkbezoek * sociale druk' en 'kerkbezoek * vertrouwen'). Als de culturele verklaring van Uslander juist is, verdwijnt de relatie met kerkbezoek in de interactie met vertrouwen. Als de structurele verklaring juist is, verdwijnt de relatie met kerkbezoek in de interactie met sociale druk. Model 4 laat zien dat de invloed van kerkbezoek inderdaad volledig via de sociale druk blijkt te verlopen. De relatie met kerkbezoek verdwijnt door het opnemen van de interactie van sociale druk en kerkbezoek - die sterk significant is - en de relatie met sociale druk wordt nog sterker. Het effect van de interactie van kerkbezoek met vertrouwen is nagenoeg nul.

Tabel 14. Logistische regressie-analyse van het verrichten van alleen niet-kerkelijk vrijwilligerswerk

	1. Basis		2. Waarden		3. Omstandigheden		4. Extra	
	B	odds	B	odds	B	odds	B	odds
Vrouw	.152	1.16	.052	1.05	.095	1.10	.088	1.09
Leeftijd	.011	***1.01	.011	***1.01	.010	**1.01	.010	***1.01
Gemeentegrootte (x 1000 inw.)	-.001	**1.00	-.001	**1.00	-.001	**1.00	-.001	**1.00
Huishoudinkomen (x € 1000)	-.009	*0.99	-.009	0.99	-.011	*0.99	-.011	*0.99
Opleiding (1-7)	.083	**1.09	.075	**1.08	.080	**1.08	.082	**1.09
Kerkelijke verbondenheid ^a								
Ex-lid	.236	1.27	.191	1.21	.190	1.21	.191	1.21
Rooms-katholiek	.511	**1.67	.393	*1.48	.556	**1.74	.537	**1.71
Nederlands hervormd	-.308	0.74	-.435	**0.65	-.233	0.79	-.246	0.78
Gereformeerd	-.520	**0.59	-.637	**0.53	-.283	0.75	-.263	0.77
Overig Christelijk	-.652	*0.52	-.775	*0.46	-.309	0.73	-.295	0.74
Niet-christelijk	-2.253	*0.11	-2.375	*0.09	-2.149	*0.12	-2.079	*0.13
Altruïsme			.394	***1.48	.324	***1.38	.322	***1.38
Vertrouwen			.033	1.03	.034	1.03	.045	1.05
Coöperatief			.063	1.06	.061	1.06	.051	1.05
Verantwoordelijkheid			.020	1.02	.011	1.01	.012	1.01
Belang van godsdienst			-.090	0.91	-.035	0.97	-.038	0.96
Kerkbezoek					-.024	***0.98	.001	1.00
Gevraagd					.071	1.07	.072	1.07
Sociale druk					.331	***1.39	.385	***1.47
Kerkbezoek * sociale druk							-.007	*0.99
Kerkbezoek * vertrouwen							-.002	1.00
Constante		-2.069		-1.940		-2.659		-2.800
Nagelkerke R-kwadraat		.052		.087		.143		.147
Chi Kwadraat (df)		72.08 (11)		123.19 (16)		206.11 (19)		212.26 (21)

^a Referentiecategorie: nooit kerklid geweest

Conclusie

In deze special stonden de maatschappelijke bijdragen van kerkelijke Nederlanders centraal. In het eerste gedeelte gingen we in op de vraag: hoeveel tijd en geld geven kerkelijke Nederlanders en waaraan? Kerkelijken blijken veel vrijgevinger te zijn en actiever in het onbetaald werk voor maatschappelijke organisaties dan onkerkelijken. In het algemeen geldt: hoe hechter, kleiner en geloviger de religieuze groep, hoe vrijgevinger en vaker actief in het vrijwilligerswerk. Telkens kwam dezelfde volgorde naar voren: onkerkelijken geven het minst, de katholieken iets meer, de Nederlands hervormden een stuk meer, de gereformeerden nog een stuk meer, en het meest vrijgevig en actief zijn de leden van de overige Christelijke kerken en de zeer kleine groep niet-christelijk gelovigen. Overigens bleken er enorme verschillen te bestaan tussen de vele stromingen binnen de Nederlands hervormde en gereformeerde kerk. Dit alles geldt zowel voor bijdragen van geld als tijd, en zowel voor bijdragen aan religieuze als aan niet-religieuze organisaties. Gelovigen geven dus niet alleen veel tijd en geld aan hun eigen kerk, maar ook aan andere maatschappelijke doelen. Tegelijkertijd zien we nog steeds een grote mate van verzuiling in de maatschappelijke bijdragen. Hoe kleiner, hechter en orthodoxer de religieuze groep, hoe groter het gedeelte van de geldelijke bijdragen dat naar doelen van de eigen religieuze signatuur gaat. Voor vrijwilligerswerk geldt iets soortgelijks. Kerkelijken doen vaker onbetaald werk dan onkerkelijken, ook in seculiere verenigingen, maar er zijn weinig kerkleden die uitsluitend in niet-kerkelijke verenigingen actief zijn. Vooral onder protestants-christelijken is er

vaak een overlap tussen kerkelijk en niet-kerkelijk vrijwilligerswerk. Dit patroon is in Nederland al eerder vastgesteld (Dekker & De Hart, 2002), evenals in de VS en Canada (Uslaner, 2002). Nieuw in ons onderzoek is dat deze overlap nauwelijks blijkt te bestaan onder katholieken. Zij zijn vaker actief in seculiere verenigingen dan onkerkelijken en protestanten, zonder dat zij tegelijkertijd ook actief zijn voor de kerk.

In het tweede gedeelte van deze special gingen we in op de vraag: hoe komt het dat kerkelijke Nederlanders zoveel meer tijd en geld geven aan maatschappelijke doelen? We bouwden hierbij voort op eigen eerder onderzoek (Bekkers, 2000, 2002a) en het werk van anderen (Dekker & De Hart, 2002; Uslaner, 2002; Lam, 2002; Becker & Dinghra, 2001). Ten eerste blijkt dat bijdragen van geld en tijd aan de eigen religieuze groep voor het leeuwendeel verklaard worden door structurele factoren zoals de kans om gevraagd te worden om een bijdrage, het kerkbezoek en de sociale druk uit de omgeving. Vooral de vanzelfsprekendheid van vrijwilligerswerk in de omgeving is een hele belangrijke factor die mensen aanzet om vrijwilligerswerk te doen. Het geven van geld of tijd door kerkelijken aan niet-religieuze organisaties wordt vooral verklaard door hun meer prosociale interpersoonlijke waarden zoals altruïsme en vertrouwen in de medemens. Dit geldt nog het sterkste voor geldelijke bijdragen: structurele factoren hebben hier erg weinig mee te maken. De Swaan heeft het op dit punt dus helemaal bij het verkeerde eind. Juist het altruïsme speelt een belangrijke rol voor het geven van geld aan niet-religieuze organisaties. Wie medemenselijkheid belangrijker vindt, geeft veel meer geld aan maatschappelijke doelen en is vaker actief als vrijwilliger. Het vertrouwen in de medemens, dat onlangs sterk in de belangstelling is komen te staan als indicator van sociaal kapitaal (Putnam, 2000; Dekker & De Hart, 2001; Uslaner, 2002) is veel minder sterk van belang. De tegenvallende effecten van vertrouwen bevestigen de diagnose die Paul Dekker stelde in zijn oratie (2002). Overigens laat Uslaner (2002) zien dat vertrouwen sterker van belang is voor vrijwilligerswerk in de VS dan in Canada, een verschil dat hij toeschrijft aan de meer individualistische Amerikaanse cultuur. De resultaten uit het 'Geven in Nederland'-onderzoek kloppen met deze hypothese, omdat de Nederlandse cultuur meer op die van Canada lijkt dan op de Amerikaanse. Verder bleek dat de specifieke motieven die mensen noemen voor het geven aan maatschappelijke doelen geen voorspellende waarde hadden voor hoeveel mensen geven. Wellicht hangen deze motieven samen met het soort doelen dat men ondersteunt en op welke manier men geeft. Men zou bijvoorbeeld kunnen veronderstellen dat degenen die meer geven uit eigen belang vaker meedoen aan een loterij. In ieder geval heeft het weinig zin te vragen naar motieven voor liefdadigheid om het gegeven bedrag te schatten.

Appendix

Tabel A laat zien hoe de motieven om geld te geven aan maatschappelijke doelen met elkaar samenhangen. Deze tabel geeft de resultaten weer van een zogenaamde factoranalyse, een statistische techniek waarmee op basis van de correlaties tussen de motieven gezocht wordt naar een simpelere 'superstructuur' in de gegevens. Met deze analyse kunnen we controleren of onze veronderstelling klopt dat er grofweg vier verschillende groepen motieven zijn voor maatschappelijke giften. Tabel A laat zien dat deze vierdeling te genuanceerd is. De getallen in de tabel zijn zogenaamde factorladingen, die aangeven hoe sterk de stellingen samenhangen met de 'latente dimensies' die de meest simpele structuur in de gegevens vormen. Hoe hoger de factorladingen, hoe sterker de stellingen samenhangen met de latente dimensie. In de sociale wetenschappen is het gebruikelijk om bij factorladingen van meer dan .30 te spreken van voldoende samenhang; stellingen met factorladingen kleiner dan .30 hebben weinig te maken met de algemene dimensie. Volgens dit criterium bleken de antwoorden op stelling 7 niet voldoende onderscheidend samen te hangen met de antwoorden op andere stellingen. Deze stelling viel hierdoor buiten de analyse.

Tabel A. Factoranalyse van motieven om te geven aan maatschappelijke doelen

	Factor 1	Factor 2
11. Ik verplaats mezelf in de trieste situatie van anderen	.709	.102
8. Ik geef omdat ik mij verwant voel met anderen	.702	.099
2. Ik vind het moreel juist om te geven	.676	.185
6. Mensen in nood zijn mensen zoals wij	.648	.045
4. Ik vind het belangrijk dat nieuwe zaken van de grond kunnen komen	.510	.018
10. Ik geef omdat de doelen tot mijn verbeelding spreken	.508	-.043
12. Omdat je het aan je stand verplicht bent	.139	.630
9. Geven past bij mijn maatschappelijke positie	.271	.590
1. Als je nooit iets geeft zal je ook nooit iets krijgen	.088	.565
5. Vrienden en kennissen geven, dus ik ook	-.067	.564
3. Giften kun je aftrekken van de belasting	-.045	.489
Eigenwaarde	2.497	1.679
Percentage verklaarde variantie	22.7%	15.3%
Betrouwbaarheid (Cronbach's alfa)	.76	.65
Naam factor	Intrinsieke motieven	Extrinsieke motieven

Literatuur

- Becker, J.W. & De Wit, J.S.J. (2000). *Secularisatie in de jaren negentig*. Den Haag: SCP.
- Becker, P.E. & Dinghra, P.H. (2001). Religious Involvement and Volunteering: Implications for Civil Society. *Sociology of Religion*, 62(3): 315-335.
- Bekkers, R. (2000). Kerklidmaatschap en participatie in vrijwilligerswerk. *Sociologische Gids* 47/4: 268-292.
- Bekkers, R. (2002a). Giften van gereformeerden aan maatschappelijke doelen in Nederland. *Sociologische Gids*, 49: 386-408.
- Bekkers, R. (2002b). Secularisering en veranderende motieven voor vrijwilligerswerk. In Buijs, G.J. & Van der Ploeg, T.J. (Red.). *Pro Deo: geïnspireerd blijven in vrijwilligerswerk*. Zoetermeer: Boekencentrum.
- Bowen, K. (1999). *Religion, Volunteering, and Charitable Giving: A Report*. Volunteer Canada/ Canadian Centre for Philanthropy.
- CBS (1994). *1899-1994, Vijfennegentig jaren statistiek in tijdreeksen*. 's-Gravenhage: SDU.
- Cnaan, R.A., Kasternakis, A. & Wineburg, R. (1993). Religious people, religious congregations, and volunteerism in human services: is there a link? *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*, 22: 33-52.
- De Hart, J. (1999). Godsdienst, maatschappelijke participatie en sociaal kapitaal. In P. Dekker (Ed.), *Vrijwilligerswerk vergeleken*. Den Haag: SCP.
- Dekker, G., De Hart, J. & Peters, J. (1997). *God in Nederland 1966-1996*. Amsterdam: Anthos.
- Dekker, P. & De Hart, J. (2002). Het zout der aarde: een analyse van de samenhang tussen godsdienstigheid en sociaal kapitaal in Nederland. *Sociale wetenschappen*, 45: 45-61.
- De Swaan, A. (1984). *Nood en deugd: over altruïsme en collectieve actie*. Deventer: Van Loghum Slaterus.
- Drenth, P.J.D. & Cranendonck, L.J. (1973). *Schaal voor Interpersoonlijke Waarden, Handleiding*. Lisse: Swets & Zeitlinger.
- Dobbelaere, K. (1981). Secularization: a multi-dimensional concept. *Current Sociology*, 29(2): 1-216.
- Jackson, E.F., Bachmeier, M.D., Wood, J.R. & Craft, E.A. (1995). Volunteering and charitable giving: Do religious and associational ties promote helping behavior? *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*, 24 (1): 59-78.
- Lam, Pui-Yan (2002). As the Flocks Gather: How Religion Affects Voluntary Association Participation. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 41 (3): 405-422.
- Lindeman, E. (1995). *Participatie in vrijwilligerswerk*. Amsterdam: Thela Thesis.
- Need, A. (1999). *The Kindred Vote: Individual and Family Effects of Social Class and Religion on Electoral Change in the Netherlands, 1956-1994*. Amsterdam: Thela Thesis.

- Park, J. Z. & Smith, C. (2000). 'To Whom Much Has Been Given': Religious Capital and Community Voluntarism Among Churchgoing Protestants. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 39(3), 272-286.
- Putnam, R. D. (2000). *Bowling Alone: the Collapse and Revival of American Community*. New York: Simon & Schuster.
- Regnerus, M. D., Smith, C. & Sikkink, D. (1998). Who Gives to the Poor? The Influence of Religious Tradition and Political Location on the Personal Generosity of Americans Toward the Poor. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 37(3), 481-494.
- Schuyt, Th.N.M. (2002). *Capita selecta: 'Inquiry into the nature of philanthropy'*. Utrecht: De Graaff.
- Smidt, C. (1999). Religion and civic engagement: a comparative analysis. *Annals, AAPSS*, 565, 176-192.
- Te Grotenhuis, M. (1998). *Ontkerkelijking: oorzaken en gevolgen*. Nijmegen: Sectie Sociologie, Katholieke Universiteit Nijmegen.
- Uslaner, E. (2002). Religion and Civic Engagement in Canada and the United States. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 41(2): 239-254.
- Van Daal, H.J., Plemper, E. & Willems, L. (1992). *Vrijwilligersorganisaties in de thuiszorg: een verkenning van strategische problemen*. Den Haag: Nimawo.
- Van Lange, P.A.M. (1997). De rol van sociale waarde-oriëntaties in het 'echte leven'. In T. N. M. Schuyt, & Hoff, S.J.M. (Ed.), *Filantropie & Sponsoring* (pp. 18-38). Amsterdam: VU-uitgeverij.
- Van Lange, P.A.M., Agnew, C.R., Harinck, F., & Steemers, G.E.M. (1997). From Game Theory to Real Life: How Social Value Orientation Affects Willingness to Sacrifice in Ongoing Close Relationships. *Journal of Personality and Social Psychology*, 73(6), 1330-1344.
- Van Lange, P.A.M., Otten, W., De Bruin, E.M.N., & Joireman, J.A. (1997). Development of Prosocial, Individualistic and Competitive Orientations: Theory and Preliminary Evidence. *Journal of Personality and Social Psychology*, 73(4), 733-746.
- Van Lange, P.A.M., Van Vugt, M., Schuyt, Th.N.M. & Bekkers, R. (2003). From Experimental Games to Prosocial Behavior: Ecological Support for Social Value Orientation. Unpublished manuscript, Free University, Amsterdam.
- Wilson, J. (2000). Volunteering. *Annual Review of Sociology*, 26(215-240).
- Wilson, J., & Janoski, T. (1995). The contribution of religion to volunteer work. *Sociology of Religion*, 56(2), 137-152.
- Wuthnow, R. (1998). *Loose Connections: Joining Together in America's Fragmented Communities*. Cambridge: Harvard University Press.